

ASPEK RELIGI WONTEN ING DHUWUNG KAGUNGANIPUN BAPAK RM. ISMARA KUSUMATAWA

RELIGION ASPECTS OF RM. ISMARA KUSUMATAWA' KRISES

Dening: Narendra Dewantara, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Panaliten menika ngewrat 3 ancas panaliten inggih menika: (1) ngandharken daftar dhuwung ingkang ngandhut aspek religi (2) ngandharaken rickan wujud dhuwung ingkang gadhah aspek religi (3) ngandarkane makna Aspek religi wonten ing dhuwung kagunganipun RM. Ismara Kusumatawa.

Panaliten menika ngginakaken *metode* panaliten *kualitatif* kanthi *pendekatan naturalistik*. Cara ingkang dipunginakaken kangge ngempalaken data wonten ing panaliten inggih menika ngginakaken *teknik observasi pengamatan, wawancara mendalam, saha dokumentasi*. Instrumen panaliten inggih menika panaliti piyambak kanthi ngginakaken piranti *tape recorder* saha *kamera foto*. Analisis data ingkang dipunnginakaken inggih menika *teknik analisis induktif*. Caranipun ngesahaken menika ngginakaken *triangulasi sumber saha metode*.

Asiling panaliten inggih menika bilih saking ricikan, dhapur, pamor, saha warangka wonten ing dhuwung menika gadhah aspek religi piyambak-piyambak. Menika sedaya gayut kaliyan Sangkan Paraning Dumadi, Sangkan Paraning Pambudi, saha Manunggaling Kawula Gusti. Bilih dhuwung menika mboten sarana kangge dedonga tumraping Gusti, ananing dhuwung menika dados piweling kaliyan tiyang bilih tiyng Gesang menika mboten tebih-tebih saking Gusti, kedah eling saking pundi manungsa menika.

Pamijining Tembung : aspek religi, dhuwung.

Abstract

This research has three objectives: (1) explaining the list of crises that have religious aspect, (2) explaining the shapes of the ricikan of the crises containing religious aspects, (3) explaining the religious aspects in RM Ismara Kusumatawa's crises.

This research used the qualitative method with naturalistic approach. The observation of participation technique, interview, and documentation used to collect the data. The instrument of the research is the researcher himself. He used recorder and camera to collect the data from the informan. The technique used to analyze the data is inductive method. Meanwhile, to validate the data, the researcher used triangulation methods and triangulation sources.

The result of this research known that, ricikan, dhapur, pamor, and warangka of the crises have religion aspects that connected to javanese proverb Sangkan Paraning Dumadi, Sangkan Paraning Pambudi, and Manunggaling Kawula Gusti. Kris is not medium to pray to God, but kris is human remainder that live is not far from them God. The purpose of the kris is to remind human to always be close to God.

Keywords: religion aspect, kris.

PURWAKA

Salah satunggaling tlatah ingkang ngandhut kathah kabudayan inggih menika tlatah Jawi. Saking Jawi ingkang sisih kilen dumugi Jawi ingkang sisih wetan. Wujud kabudayan wonten ing Jawi menika maneka warna, ingkang awujud kabudayan *fisik* saha *non-fisik*. Salah satunggaling inggih menika ingkang awujud gaman. Gaman utawi ingkang saged dipunsebat tosan aji inggih menika wujud kabudayan ingkang taksih dipunpertahanaken wujudipun.

Wonten ing pirantining gesang kaandharaken inggih menika teknologi ingkang kagayut cara-caranipun saha teknik kangge ngasilaken saha mbiyantu manungsa. Teknologi kabagi wonten ing 8 jinis inggih menika piranti-piranti *produktif*, gaman, wadhah, piranti-piranti kangge nggesangaken mawa, rasukan, dhedhaharan, papan kangge gesang saha piranti-piranti transportasi. Dhuwung inggih menika salah satunggaling gaman ingkang sampun dipunginaaken tiyang Jawi awit saking jaman Pajajaran. Dhuwung uga salah satunggaling pawujuding budaya ingkang adiluhung ingkang taksih kajagi dumugi samenika, parlambanging tradisi saha budaya ingkang adiluhung. Sampun kathah dhuwung ingkang sampun dipunripta kaliyan Mpu. Saking ingkang awujud lurus utawi ingkang awujud lekuk utawi luk. Dhuwung-dhuwung menika ugi wonten namanipun piyambak-piyambak kados: Pasopati, Paniwen, Tilam Upih, Tilam Sari, Jalak, Damar Murup, Jangkung, Pandawa, saha Sampana.

Nemtoaken jinising utawi motifipun dhuwung kedah dipunteliti saking wujuding wilahan

dhuwung, saha ciri khas ingkang wonten ing bilahan dhuwung menika. Ciri khas ingkang paling utami inggih menika wujud, lurus utawi luk, lajeng dipunteliti wonten ing perangan ngandhap ingkang dipusebat sorsoran.

Wonten ing perangan sorsoran menika wonten panjangkeping (*ricikan*) ingkang saged kangge nemtoaken nama dhuwung kasebat. Menika wujud bilih para pini sepuhipun tiyang Jawi tliti saged saha ugi wujuding *nenek moyang* kangge maringi makna wonten ing asiling karyanipun, saengga budi dayanipun kala wau saged ngandhut makna sosial spiritual ingkang adiluhung.

Wonten ing dhuwung kathah *detail-detail* ingkang saben *detail*ipun ngandhut makna piyambak-piyambak, kalebet pesi, ganja, bongkot, wadhun saha perangan pucuk. Menapa ingkang dipunripta kaliyan satunggaling Mpu wekdal mbabar satunggaling dhuwung, inggih menika stunggaling cetusan daya pangripta ingkang awujud hentakan-hentakan palu wonten ing paron, saengga saged awujud *detil-detil* ingkang dipunpadetaken wonten ing wujud ingkang abstrak wonten ing satunggaling lempengan wesi, waja, saha *nekel (meteorik)*. *Pemadatan kehendak* kala wau dipunrangkum wonten ing do'a ingkang ingkang khusuk kaliyan Mpu ingkang prigel ing tapabrata, saking sifat tekun menika tuwuh salah satunggaling wujud abrasak inggih menika pamor saha *ricikan* wonten ing sorsoran pangkal dhuwung. Wonten ing perangan-perangan menika ngandhut aspek religi. Tuladhanipun wonten ing wujudipun dhuwungipun piyambak menika kados seratan Asma Allah,

menika gayut kaliyang gayuting manungsa kaliyan gustinipun wonten ing bab menika tuladhanipun tiyang ingkang ngrasuk agami islam menika minangka piweling bilih manungsa menika sanged celakipun kaliyan Gustinipun inggih menika Allah, awit saking menika kangge piweling wujudipun dhuwung menika wonten ing perangan ganja ingkang wujudipun kados seratan Asma Allah. Wonten malih pamor ingkang wonten ingkang kasebat pamor alif menika gayut kaliyan tiyang islam kedah teguh kados wujudipun pamor menika inggih menika kados huruf *hijaiyah* alif. Tasih kathah aspek religi ingkang dereng dipunmangertosi masyarakat umum saengga panaliti gadhah pangajab lumantar panaliten menika saged dipunmangertosi menapa mawon aspek religi wonten ing dhuwung menika

Ancasing panaliten inggih menika kangge mangertos daftar dhuwung ingkang gadhah aspek religi, ricikanipun dhuwung ingkang gadhah aspek religi, saha aspek religi wonten ing dhuwung kagunganipun RM. Ismara Kusumatawa.

GEGARAN TEORI

Dhuwung inggih menika gaman ingkang punanggep kagungan tuah saha keramat sarta dipuntingali minangka pusaka. Miturut Koesni (1979 : 108) wonten ing kamus perbendaharaan Basa Jawi ingkang dipunwastani Jarwa dosok tegesing tembung dhuwung, wonten ing ama dhuwung asaling saking tembung 'ke' saking tembung kekeran saha 'ris' saking tembung aris. Kekeran menika tegesipun pagar, utawi peringatan,

saha pengendalian. Sinaosa tembung aris ngelmu teges ayem, tentrem, alus. Dados saking pambibaran wonten ing inggil menika keris menika tegesipun nyegah hawa nepsu kanthi cara alon-alon, saengga tiyang ingkang kagungan dhuwung menika langkung gampil anggenipun kontrol dhiri, boten grusa-grusu wonten ing tumindak saha kanthi setiti ngati-ati. Keris menika kalebet basa ngoko dene basa kramanipun ugi ngandhut teges, inggih menika dhuwung, dhuwung menika saking trembung udhu saha kuwung ingkang ngelmu teges kawibawan saengga dhuwung menika gadhahi udhu kangge ningkataken kawibawan ingkang kagungan dhuwung menika. Ewandene wonten ing keris menika wonten ingkang dipunsebat dhapur, ricikan, saha pamor.

Miturut Dojosantosa wonten ing bukunipun , menika asalipun saking basa latin : *religiare*, ingkang ngemu teges: ngiket, *religio* menika tegesipun ikatan utawi bab ingkang ngiket. Inggih dipunmaksud inggih menika bilih manungsa menika ngiket badanipun kaliyan Tuhan, utawi langkung tepatipun inggih menika manungsa menika narima ikatan Tuhan ingkang dipuntampi minangka sumber bagya.

Wonten ing pamanggihipun Drijakara N (Atmosuwito, 1989:123) religi menika dipuntegesi langkung wiyar tinimbang agama. Religi menika miturut asal tembungipun tegesipun ikatan utawi bab ingkang ngiket. Saking mriki pangertosan langkung wonten ing bab personalitas, bab ingkang langkung pribadi. Religi menika langkung dinamis amarga langkung nedhahaken eksistensi minangka

manungsa. Langkung saking menika miturut James W (Atmosuwito, 1989: 123) menawi satunggaling bab menika wonten ikatanipun, lajeng tembung religi menika dipuntegesi narima, patuh utawi taat, ananging pangertosan menika langkung ing bab positif, amargi nerima utawi dipungayutaken kaliyan bagyanipun manungsa. Bagya menika awujud manungsa ingkang ningali kados piyambakipun ingkang nembe mlebet ing donya ingkang kebak kanugrahan.

Nrima menika dipuntindhaaken wonten bentuk tindakan-tindakan religi ingkang dipuntindhaaken saben dinten tartamtu ingkang punanggep gadhah makna ingkang wigati kangge pagesanganipun. Miturut Rahyono (2009: 164-165), religini menika satunggaling keyakinan bilih wonten ing pagesangan menika wonten kekiyatan langkung saking kekiyatan manungsa. Manungsa pitados bilih kajawi saking kekiyatanipun piyambak wonten kekiyatan gaib, kekiyatan adikodrati ingkang nglangkungi saha ngatur pagesanganipun saha kodratipun manungsa.

JINISING PANALITEN

Panaliten Aspek religi wonten ing dhuwung menika migunakaken metode panaliten *kualitatif*, Miturut Maleong (2004:3) Panaliten *kualitatif* menika panaliten ingkang ngasilakena *data deskriptif* awujud tetembungan ingkang dipunlisanaken utawi dipunserat saking masarakat.

SETTING PANALITEN

Panaliten Aspek religi wonten ing dhuwung menika kalaksanan wonten ing dhuwung-dhuwung

ingkang wonten ing Yogyakarta ingkang dipunkoleksi dhening Bapak RM. Ismara Kusumatawa. Narasumber salebeting panaliten menika wonten 3, inggih menika, Bapak RM. Ismara Kusumatawa minangka kolektor saha salah satunggaling anggota paguyuban Pametri Wiji ingkang dipunanggep sampun mangertos bab dhuwung, Empu Sungkowo menika empu ingkang dumugi ing wanci menika taksih damel dhuwung, saha dipunanggep mangertos bab dhuwung, saha Ki Bangunjiwo tiyang ingkang dipunanggep sampun prigel saha mangertos sanged bab dhuwung.

DATA SAHA SUMBERING PANALITEN

Data panaliten ingkang dipunginaaken inggih menika deksripsi aspek religi wonten ing dhuwung ingkang wonten ing kolektor saha tiyang ingkang remen dhuwung wonten ing Ngayogyakarta. Data dhuwung menika kaimpun saking dhuwung ingkang kagunganipun Bapak RM. Ismara Kusumatawa minangka kolektor dhuwung. Sumber datanipun wawanpangadikan kalian Bapak RM. Ismara Kusumatawa minangka salah satunggaling anggota paguyuban Pametri wiji saha tiyang ingkang sampun dipunanggep kagungan seserepan langkung bab dhuwung, Empu Sungkowo ingkang dumugi ing wanci menika taksih damel dhuwung saha dipunanggep mangertos bab filosofi saha budaya wonten ing Jawi menika kalebet seserepan bab dhuwung menika, saha Ki Bangunjiwo kolektor saha tiyang ingkang prigel saha mangerto sanged bab dhuwung.

Cara ngempalaken daya wonten ing penelitian kualitatif menika ngginaaken cara observasi, wawancara mendalam, saha dokumentasi. Kados ingkang dipunterangken wonten ing ngandhap menika: (1) Observasi dipuntindhaken kanthi cara sistematis wonten ing objek panaliten mawi cara neliti, ngamati, ngrangkum, saha data awal objek ingkang samangke badhe dipunteliti. Saking observasi menika saged katingal data ingkang samangke badhe dipunteliti. (2) Wawancara inggih menika salah satunggaling cara ngempalaken data kanthi cara sowan wonten ing panggenanipun narasumber saha ngaturaken pandangon-pandangon ingkang dipunbetahaken kangge data panaliten. Wangsulipun samangke dados data analisis wonten ing panaliten menika. (3) Dokumentasi dipunbetahaken minangka sumber data otentik. Dokumentasi menika awujud seratan utawi gambar ingkang saged dipunginakaken kangge ngiyataken data ingkang sampun wonten.

PIRANTINING PANALITEN

Panaliti wonten ing panaliten menika dados pirantining panaliten piyambak, amargi panaliti menika ingkang ngrencana, nglaksanakaken, ngempalakane data, saha nganalisis data. Sasanesipun menika, kangge mbiyantu panaliti menika ugi dipunbetahaken piranti-piranti, kadosta:

1. Kamera, kangge damel dokumentasi awujud foto ingkang dipunbetahaken ing panaliten menika.
2. Handphone, kangge piranti ngrekam wawancara kaliyan narasumber.

3. Buku catetan, kangge nyatet sedaya informasi asiling wawancara kaliyan narasumber.
4. Laptop, kangge ngolah data asiling panaliten.

Caranipun ngesahaken data wonten ing panaliten menika inggih menika ngginaaken teknik triangulasi sumber. Cara nganalisis data wonten ing panaliten menika tahap-tahap ingkang dipuntindakaken inggih menika:

Reduksi data inggih menika proses pamilihing data kasar ingkang tuwuh saking catetan ingkang kaserat wontne ing lapangan. Reduksi data menika kedadean salaminipun proses panalitik kalitatif menika. (Miles & Huberman, 1992: 16). Wonten ing tahap menika, panalite nyatet data ingkang sampun kapendhet saking narasumber lajeng milah-milah data pamoripun saenggal langkung gampil anggenipun nganalisis. Display utawi penyajian data menika saperangan informasi ingkang sampun kasusun ingkang maringi kemungkinan wontenipun dudutan. wonten ing panaliten menika panaliti nampilaken sedaya data ingkang sampun kaimpun.

Sasampunipun asilih reduksi saha Display data dipuntindaaken lajeng langkah ingkang salajengipun inggih menika panaliti mendhet dudutan ingkang jumbuh kaliah objek panaliten. Data ingkang dipuntampilaken menika wonten bentuk teks deskriptif.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Bapak RM. Ismara menika remen nalika dipundhawuhi ngresiki dhuwung kaliyan eyangipun, lajeng dipundhawuhi sinau saha dipundhawuhi pados cara ngawat dhuwung menika dumugi ing

wanci menika. Bapak RM. Ismara menika boten namung ngoleksi dhuwung, ananging ugi tombak, saha tombak. Bapak RM. Ismara menika ngoleksi dhuwung ingkang pikantuk saking 4 trah, trah ingkang kaping setunggal inggih menika trahipun garwanipun Bapak RM. Ismara inggih menika turunanipun Mangkunegaran ingkang kaping 5, Trah kaping 9 Pakubuwanan, Trah Hamangku Buwana ingkang kaping 6.

Wonten ing sejarah menika dipuncariyosaken bilih dhuwung menika ngasta peran penting wonten ing Babad Tlatah Jawi. Dhuwung menika kacariyosaken saking sejarah babad tanah nalika Keraton Singasari dipunpimpin dening Tunggul Amateung. Wonten ing cariyos menika kaping sepisan dhuwung menika dipunsebataken. Cariyosipun menika dipunwiwiti nalika tahun 1188, Keraton Kertajaya ingkang dipunngarsani dening Kertajaya ingkang nggantos Taru Srengga ingkang pungelar Sri Maharaja Kertajaya, ingkang dipunwastani Dandang Gendhis. Kertajaya kagungan Maha Patih ingkang punandalaken sanget wanci menika, inggih menika Mpu Tanakung minangka penasihat spiritual rayinipun Kertajaya, sarta Guber Baleman saha Arya Pulung ingkang pungelar Tunggul Amateung. Asring kadadosan perang wonten ing saperangan Tlatah Tumapel, saengga Kertajaya winisudha Tunggul Amatung dados Akuwu wonten ing Tumapel.

Dipuncariyosaken bilih Ken Arok menika dados satungaling prajurit Tunggul Amatung. Lajeng Ken Arok menika kapincut kaliyan Ken Dedes, ingkang sampun diramalaken Lohgawe

bakal ngasilaken Ratu-ratu tlatah Jawi. Mawi dhuwung ingkang dipundamel dening Mpu Gandring.

Kagem nglancaraken rencana menika, Ken Arok ngampilaken dhuwung menika kaliyan Kebo Ijo. Amargi mangertos kebo ijo remen kaliyan dhuwung. Supaya masyarakat menika ngintun bilih dhuwung menika kagunganipun Kebo Ijo. Satunggaling dalu Ken Arok mendhet pusaka menika kanthi cara dipuncolong. Lajeng dipundadosaken gaman kangge merjaya Tunggul Amateung. Sasampunipun merjaya, masyarakat kaget bilih dhuwung menika taksih nancep wonten ing awakipun Tunggul Amateung ingkang dipunkintun kagunganipun Kebo Ijo. Sasampunipun kedadosan menika Kebo Ijo lajeng dipunukum pejah. Ken Arok saged krama kaliyan Ken Dedes. Salajengipun dipincariyosaken bilih Putranipun Tunggul Amateung ingkang nama Anusapati menika bakal merjaya Ken Arok kaliyan keris ingkang sampun merjaya Tunggul Amateung.

Wonten ing jaman ringgit menika dewa menika menikamaringaken saperangan dhuwung pusaka kangge manungsa. Dhuwung – dhuwung menika kapendhet dhateng keturunan Bharata, inggih saking Astina ugi saking Pandhawa,

Ananging wonten ing perang ageng Bharatayuda dhuwung-dhuwung menika kathah ingkang ical. Awit saking menika Ratu ing Tlatah Jawi menika ngutus Empu kangge damel tiruan dhuwung-dhuwung ingkang ical menika. Empu ingkang kapilih damel dhuwung menika tamtu Empu ingkang gadhah seserepan luhung, saengga

saged nglacak wujud asal dhuwung-dhuwung ingkang ical menika.

Wonten ing ngandhap menika saperangan daftar dhuwung ingkang kasil dipundamel kaliyan Empu-Empu saengga saged dados kados awitanipun.

1. Sang Lar ngatap, wujudipun lurus
2. Sang Pasopati, wujudipun lurus
3. Sang Cundrik, wujudipun mlengkung kados rencong
4. Sang Jalak Dhingdhing wujudipun lurus
5. Sang Kalamisani, wujudipun lurus
6. Sang Tilam Upih, wujudipun lurus
7. Sang Sepang, wujudipun lurus
8. Sang Sempaner, wujudipun lurus.
9. Sang Yuyu Rumpung, wujudipun lurus.
10. Sang Sampaner, wujudipun lurus.
11. Sang Singoho, wujudipun lurus.
12. Sang Bangdholog, wujudipun luk tiga.
13. Sang Bakung, wujudipun luk lima
14. Sang Carubuk, wujudipun luk pitu.
15. Sang Balebang, wujudipun luk sewelas.
16. Sang Sempana, wujudipun luk sewelas.
17. Sang Santan, wujudipun luk sewelas.
18. Sang Karacan, wujudipun luk sanga welas.

Miturut katrangan wonten ing inggil menika , sedaya tembung ingkang ginakaken Aksara Jawa menika ngandhut teges piyambak-piyambak. Kalabet ugi dhuwung. Dhuwung ingkang wonten ing tembu ngoko menika keris, menika kawujud saking aksara ka , wa saha sa menika menawi dipuntilik saking pangertosan wonten ing inggil menika ateges sedaya ingkang wonten ing donya

menika sampun kersaning Gusti menika tuwuh saking raos tresnaning Gusti menika wujuding tresnaning Gusti, dados keris menika saged dipuntegesi piranti ingkang dipundamel kangge ngemutaken raos tresnaning Gusti, saengga manungsa menika kedah sami eling menapa kodratipun, saha sinaosa ngonjukaken raos syukur. Menawi basa kramanipun Dhuwung menika kadamel saking aksara dha , wa saha nga miturut katrangan wonten ing inggil menika huruf menika sedaya menika dipunwiwiti saking ngadhap kedah ngupaya sinosa tan kena kinira,ngupaya tanpa ngagem egosime manungsa menika piyambak.

Menawi dipuntangali saking kerata basanipun keris menika Keris = mlungker ora kena kanggo ngiris, menika tegesipun bilih keris menika namung pralambang kekiyatan manungsa, menika wangsul malih kaliyan ingkang kagungan keris menika.

Simbol-simbol ugi wonten ing wonten ing Ricikanipun dhuwung. Ricikan inggih menika kados tanda utawi sandi wonten ing satunggaling dhuwung. Ricikan menika wonten kathah. Tuladhanipun ricikan ada-ada, menika wujudipun garis lurus wonten ing tengah dhuwung dumugi pucuking dhuwung. Menika inggih menika simboli ingkang nyirataken pameling, bilih tiyang menika kedah ngati-aati wonten ing tindakanipun, ugi kedah gadhah ujub ingkang lurus, kados nalika kedah mlampah wonten ing Jembatan siratal mustakim. Wonten ugi ricikan elis-elis, ingkang werninipun inggih menika kados tali jaran. Menika, tegesipun bilih tiyang menika kedah saged *kontrol* awakipun piyambak, jagi hawa nefsunipun.

Lajeng wonten ingkang namanipun blumbangan, kados kedhung utawi kolam. Menika sandi supados tiyang menika kedah saged nampung menapa mawon perkawis, kedah sabar utawi gampang anggenipun paring pangapura dhateng tiyang sanes. Lajeng wonten ugi ingkang namanipun sogokan, inggih menika 2 lekukan wonten ing perangan ngandhap dhuwung. Menika tandha utawa gadhah makna, bilih tiyang menika kedah rajin nuntut ilmu, utawi pados seserepan.

Dhuwung ugi gadhah pamor. Pamor menika ugi gadhah watak piyambak-piyambak. Tuladhanipun pamor wos wutah, pamor menika dipunpitados paring kemakmuran dhening ingkang gadhah pamor menika. Kados gadhah wos ingkang kathah dumugi wutah wutah. Wonten ugi ingkang namanipun Udan Mas. Menika pralambang rejeki ingkang sinten mawon ingkang gadhah dhuwung menika.

Wonten ing satunggaling sseratan dhening RM. KI Ismara Kusumatatwa menika dipunandharaken ugi bilih wonten ing dhuwung menika kathah makna metafora, wiwit saking namanipun Jarwo doso, warangka, wujud, motif, tipe, dhapur, asaling dhuwung, jinising wesi, hiasan wonten ing wilah, saha pamoripun. Dhuwung ingkang istilah umumipun keris, menika saking unen-unen sangkeran kang aris, menika tegesipun satunggaling bab ingkang dipunrawat, dipunjagi saha dipunginaaken mawi cara alus budi saha kawicaksanan boten ngagem nafsu, pamer, saha angkara murka tumrapping donya.

Wujudipun warangka (Wadine samubarang kang langka) gayam utawi ladrang menika

gambaraning pangajap tumrap ingkang ginaaken. Gayaman menika wujudipun kados wiji gayam (gawe ayem saha ayom) utawi pelem. Menika tegesing nyugesti ingkang gadhah supados gadhah sifat andhap asor, lugu, saha gadhah kawicaksanan, supados remen, saha tentrem gesangipun. Wujud ladrang (Gladhi prawira ing prang) menika nedhaken prawira, menika biasanipun dipunginaaken dhening tiyang enem ingkang taksih gadhah raos pamer, kanuragan, ananging tasih riskan amargi gampil risak, menika tundhanipun tiyang enem menika kedah langkung ngati-ati anggenipun nglampahi pagesangan menika. Wujud dedar menika dipuntegesi kados namanipun, tuladhanipun Bima Seba, Narada Kanda, samba keplayu. Tegesipun inggih menika kedah dipuncepeng sampun ngantos dipunuculaken utawi sampun ngantos sifat-sifat awon menika tuwuh. Bahaning ugi gadhah makna jarwa dasa, kayu (Qayun) timaha (titi mangsa ana) utawi gading (digagas disanding, dieling-eling). Menika utawi cicin cepengan ingkang namanipun meniran klawang, menika tegesipun sinaosa gadhah wos menir kebak dumugi ing lawang, menika tegesipun ingkang gadhah menika kedah nyambut damel supados saged sedekah. Mekaten ugi kaliyan motif hiasan pendok ingkang kados semen jelengut ingkang maknanipun semu utawi gembang alami, menika gadhah makna bilih ingkang gadhah menika supados gadhah raos *pantang menyerah*, kedah ngupaya kanthi kreatif saha adaptif.

Keris, dhuwung menika wonten gayutaning kaliyan manungsa marang Gusti. Suwung menika

simbol kawibawaning Gusti, sejatosipun dhuwung menika simbol kawibawan satunggaling Empu ingkang masrahaken awakipun piyambakan wonten ing wilahaning keris. Curiga menika saking curi saha gaga, padhas curi ingkang wonten ing raga, lajeng simbol ingkang landhep menika wonten ing penggalih saha lanthip. Menika gayut kaliyan landheping panyakrabawa lanthiping panggrahita dumunung ana ing titining.

Katingal saking ricikanipun, bilih dhuwung menika ngemu teges saking perangan bongkot dumugi pucukipun dhuwung menika ngemu teges, piwulang, saha piweling menika wiwitanipun saking karep (Ada-ada), 2 tiyang antawisaipun jenggot panjang (kakung) kepanggih jenggot cekak (pawestri) lajeng praen, Sasampunipun kepanggih lajeng grenengan utawi musyawarah. Nalika musyawrah kala wau lajeng ngaturaken isining manah (dhadha, ron dha) . Lajeng 2 tiyang wau sasampunipun musyawrah wiwit ngrayu ingkang dipunmaknai gusen saha tikel alis. Lajeng nyrawe kangge madosi wadidang. Sasaran wadidang inggih menika jalu memet saha lambe gajah, ingkang nempel wonten ing gandhik, lajeng kaiket wonten satunggaling wujud ingkang dipunsebat garwa. Saking pititur menika, ingkang awujud sangkan paran sara pasemoning agesang wonten ing dhuwung. saged dipunmaknai.

1. Bilih kita saged nglaksanakaken saha ngamalaken sedaya ingkang dipunperintah kaliyan Gusti saha nebihi apa ingkang dados Laranganipun, saengga kita kita saged dados manungsa mustikaning janma ingkang saged

nglaksanaaken saha ngamalaken jumbuhing kawula Gusti.

2. Bilih kita saged mahami menapa ingkang wonten ing dhuwung menika satunggaling bab ingkang suci, mulia, sampun ngantos dipuntambahi nefsu saha hina. Nalika dipunlaksanaken kanthi sae, kita saged pikantuk nugraha saking Gusti ingkang Maha Agung minangka kaluwarga ingkang sakinah mawadah, warohmah.

DUDUTAN

Keris menika salah satunggaling tosan ingkang saking UNESCO menika pikantuk bab ingkang dipunaosi, masterpiece of oral of heritage and humanity, wonten ing salebeting dhuwung menika menapa, menika gegayutan kaliyan sejarah kaliyan religi saha filsafat, menawi sinau dhuwung menika sejatosipun sinau religi sifat tiyang jawi, paling boten wonten 3 filosofi ingkang kaamot wonten ing dhuwung inggih menika, sangkan paraning dumadi, sangkan paraning pambudi, pambudidaya manungsa menika badhe dhateng pundi, lajeng manunggaling kawula gusti. Lajeng dipunentha-entha kaliyan apulanyun, curiga manjing warangka, warangka manjing curiga. Sangkan paraning dumadi menika dumados saking ricikan dhuwung menika, dados deder menika lajering menika saking pundi. Wiji ing salebeting deder menika wonten pesi utawi pasi (papaning sinigit) ingkang dados wadining tiyang gesang menika inggih menika lingga saha yoni menika dipunbungkus mawi deder menika, minggah ganja ingkang wujud pralampita lingga, dados

wujud saking menapa kesuburaning tiyang, lajeng minggah wonten wadidang (wadi adang adang) menika simbol yoni ingkang badhe dipunlebeti kaliyan lingga menika. lambang lampahing tiyang gesang, utawi laku lan laki menika 2 tembung ingkang beda ananging gadhah maksud ingkang sanget. Andharan menika pralambang senyawa alam senggalam ilahi menika manunggal kaliyan Alama saha manunggal kaliyang Gusti. Keris menika sinenger karena aris, ingkang sineker menika kekeranipun kalebet rahasai ingkang dipunaji menika dados sifat kandel, lajeng duwung (dunung isining suwung) menawi dhuwung menika (udhu suwung). Suwung menika satunggaling kekiyatan ilahi inggih menika Yen sepiresepana, senajan sepa sapanen, suwunen sawabe dimen antuk kasusantane Sang Taya. Suwung menika simbol kawibawaning Gusti, sejatosipun dhuwung menika simbol kawibawan satunggaling empu ingkang masrahaken awakipun piyambakan wonten ing wilahaning keris. Curiga menika saking curi saha gaga, padhas curi ingkang wonten ing raga, lajeng simbol ingkang landhep menika wonten ing penggalih saha lanthip. Menika gayut kaliyan landheping panyakrabawa lanthipung panggrahita dumunung ana ing titining. Dhuwung menika kalebet sanepa sanes gaman kangge mateni tiyang, lajeng gandheng tiyang jawi menika langkung inggil martabatipun menika dados gamaning piyambak.

Saking panjabaran menika bilih saben ricikan wonten ing dhuwung, kalebet ugi pamor saha dhapuripun dhuwung menika gadhah aspek religi

piyambak-piyambak. Menika sedaya gayut kaliyan Sangkan Paraning Dumadi, Sangkan Paraning Pambudi, saha Manunggaling Kawula Gusti. Bilih dhuwung menika boten saran kangge dedonga tumraping Gusti, ananing dhuwung menika dados pangemot kaliyan tiyang bilih tiyng Gesang menika boten tebih-tebih saking Gusti, kedah eling saking pundi manungsa menika.

KAPUSTAKAN

- Abimayu, Soedjipto. 2013. *Babad Tanah Jawi Terlengkap dan Terasli*. Jakarta: Laksana.
- Doyodipuro, Hudoyo. 2002. *Keris Daya magic – manfaat – buah – misteri*. Semarang: Dahara Prize.
- Hamzuri. 1988. *Keris*. Jakarta: Djambatan..
- Haryoguritno, Haryono, 2006. *Keris Jawa Antara Mistik dan Nalar*, Penerbit PT Indonesia
- Hidayat dkk. 2013. *Keris Indonesia Estetika dan Makna Filosofi*. Yogyakarta: Mertikarta
- Kardono, Boedhi Adhitya, dan Imam Sudjono. 2010. *Mahakarya Tosan Aji*. Yogyakarta: Pametri Wiji
- Kebanggaanku, Jakarta, 2006
- Koentjaraningrat. 1994. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Koesni.1979. *Pakem Pengetahuan Tentang Keris*. Semarang: Penerbit Aneka Ilmu.
- Koesoematatwa, Ima Ismara. 2011. *Mengungkap Rahasia Keris Jawa dalam Pendidikan Karakter (Suatu Kajian Psikologi Pendidikan dan Transpersonalitas)*. Jurnal Kependidikan, 1, I, hlm. 37-46.
- Mangkukusma. *Pangertosan Bab Dhuwung*. Jakarta: Hudyana.

Pamungkas, Ragil. 2007. *Mengenal Keris Senjata "Magis" Masyarakat Jawa*. Yogyakarta: Penerbit Narasi.

Rahyono. 2009. "Kearifan Budaya dalam kata". Jakarta: Wedatama Widya Sastra.

Rakhmat, Jalaluddin. 1985. *Psikologi Komunikasi*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.

Sindhunata. 2008. *Wangkingan Kebo Ijo*. Yogyakarta: Bentar Budaya Yogyakarta.